

Sigirquyruqdoshlar(Plantaginaceae) oilasi tavsifi va sistematikasi. Tarqalishi va ahamiyati.

Andijon davlat pedagogika instituti tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi
202-guruh talabasi Xasanboyeva Gulshanoy Boburjon qizi.

Ilmiy rahbar: Tojiboyev Murodali

Annotatsiya: Mazkur maqolada sigirquyruqdoshlar oilasiga umumiy tavsif, sistematik o'rni va kategoriyalari haqida malumotlar yoritilgan. Ushbu oilaning anatomik, morfologik tuzilishi va botanik tavsiflari va tariflari keltirilgan. Tabiatda tarqalishi va ekologik ahamiyati haqida umumiy malumotlar yoritilgan. Sigirquyruqdoshlar oilasi (Plantaginaceae) dunyo bo'ylab keng tarqalgan bo'lib, asosan mo'tadil mintaqalarda, tropik va subtropik hududlarda uchraydi.

Abstract: This article provides information on the general description, systematic position and categories of the Plantaginaceae family. The anatomical, morphological structure and botanical descriptions and taxonomy of this family are presented. General information on the distribution in nature and ecological significance is provided. The Plantaginaceae family (Plantaginaceae) is widespread throughout the world, mainly found in temperate regions, tropical and subtropical regions.

Kalit so'zlar: Plantaginaceae, tropic va subtropic, plantago, biosfera, kapsula, kosmopolit, rizoma, ovate leaf, flora, digitalis, Veronica, Linaria (Qayinquloq) .

Key words: Plantaginaceae, tropic and subtropic, plantago, biosphere, capsule, cosmopolitan, rhizome, ovate leaf, flora, digitalis, Veronica, Linaria (Birch).

Kirish: Tabiatdagi o'simliklar xilma-xilligi ichida Sigirquyruqdoshlar (Plantaginaceae) oilasi o'zining keng tarqalganligi va biologik ahamiyati bilan ajralib turadi. Ushbu oila gullaydigan ikki urug'pallali o'simliklar guruhiga kirib, dorivor, dekorativ va ekologik ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab turlarni o'z ichiga oladi. Sigirquyruqdoshlar oilasi avval cheklangan jinslar doirasida o'rganilgan bo'lsa-da, zamonaviy molekulyar tadqiqotlar natijasida u Labguldoshlar (Lamiales) tartibiga kiritildi. Hozirgi vaqtda bu oilaga 90 ga yaqin jins va 1900 dan ortiq tur mansub bo'lib, ular mo'tadil, subtropik va tropik mintaqalarda keng tarqalgan. Ushbu oilaning vakillari o'simlik tibbiyoti, qishloq xo'jaligi va farmatsevtika sohalarida katta ahamiyatga ega.

Masalan, *Plantago major* (katta sigirquyruq) xalq tabobatida yallig‘lanishga qarshi vosita sifatida ishlatilsa, *Digitalis purpurea* (binafsha qo‘ng‘iroqtovoq) yurak kasalliklari uchun muhim bo‘lgan digoksin moddasi manbai hisoblanadi. Bundan tashqari, ba‘zi turlar yem-xashak o‘simligi, dekorativ gullar yoki tuproq eroziyasiga qarshi vosita sifatida ham qo‘llaniladi. Ushbu maqolada sigirquyruqdoshlar oilasining morfologik va anatomic xususiyatlari, ekologik tarqalishi, asosiy vakillari va ahamiyati haqida batafsil ma‘lumot beriladi.

Sigirquyruqdoshlar oilasiga mansub o‘simliklarning tashqi tuzilishi ularning ekologik moslashuvchanligiga bog‘liq bo‘lib, quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

1. Ildiz tizimi: Asosan tolali yoki chuqur kiruvchi tik ildiz tizimiga ega. Ayrim turlarda ildiz bo‘g‘imlaridan qo‘shimcha ildizlar rivojlanadi.
2. Poya: Tik yoki yotuvchi, ba‘zan juda kalta bo‘lishi mumkin. Ayrim turlari poyasiz bo‘lib, barglari to‘g‘ridan-to‘g‘ri yer ustida rozet shaklida joylashadi (*Plantago major*). Odatda o‘tkir qirrali yoki dumaloq shaklda, ba‘zan tuk bilan qoplangan.
3. Barglar: Oddiy, butun yoki patsimon bo‘lingan shaklda bo‘ladi. Ko‘pincha rozet shaklida joylashgan. Barglarning yuzasi yaltiragan yoki tukli, tomirlanishi yoyiluvchi yoki parallel bo‘lishi mumkin.
4. Gullari: Mayda, ikki jinsli, ba‘zan yirik, oddiy yoki murakkab to‘pgul hosil qiladi. Changlanish asosan shamol yoki hasharotlar yordamida sodir bo‘ladi. Gulkosachasi to‘rtta yoki beshta bo‘lakdan iborat. Changchisi 4 ta bo‘lib, uzun ipchalar yordamida guldan chiqib turadi.
5. Mevasi: Ko‘pincha quti shaklida bo‘lib, ichida bir yoki bir nechta urug‘ bo‘ladi. Ayrim turlari rezavor yoki yong‘oqsimon mevalarga ega. Urug‘lari mayda, ko‘pincha yopishqoq qoplam bilan qoplangan bo‘lib, hayvonlar yoki shamol yordamida tarqaladi.

Asosiy qism: Sigirquyruqdoshlar oilasi ikkilamchi urug‘pallalilar (*Dicotyledonae*) sinfiga mansub bo‘lib, ilgari mustaqil oila sifatida qaralgan. Biroq zamonaviy molekulyar tadqiqotlar natijasida u Labguldoshlar (*Lamiales*) tartibiga kiritildi.

- Domen: Eukaryota – Yadroli hujayrali organizmlar

- Sho‘ba domen: Archaeplastida – Fotosintez qiluvchi organizmlar guruhi

- Bo‘lim: Magnoliophyta (Gullililar) – Gullaydigan o‘simliklar
- Sinf: Magnoliopsida (Ikkilamchi urug‘pallalilar)
- Tartib: Lamiales (Labguldoshlar)
- Oila: Plantaginaceae (Sigirquyruqdoshlar). Asosiy vakillari: Plantago (Sigirquyruq) – Plantago major, Plantago lanceolata, Digitalis (Qo‘ng‘iroqtovoq) – Digitalis purpurea, Digitalis lanata, Veronica (Qashqaldoq) – Veronica officinalis, Veronica chamaedrys, mAntirrhinum (Arslantumshuq) – Antirrhinum majus, Linaria (Qayinquloq) – Linaria vulgaris.

Oilaning evolyutsion o‘rni va o‘zgarishlari: Ilgari Plantaginaceae oilasi faqat sigirquyruq (Plantago) turkumiga yaqin turlarni o‘z ichiga olgan deb hisoblangan. Keyinchalik genetik tadqiqotlar natijasida Antirrhinaceae va Scrophulariaceae oilalarining ayrim vakillari ham Plantaginaceae tarkibiga kiritildi. Bu oila Labguldoshlar tartibi bilan filogenetik jihatdan yaqin aloqada. Sigirquyruqdoshlar oilasi botanik jihatdan juda xilma-xil bo‘lib, turli iqlim sharoitlariga moslashgan va ko‘plab dorivor hamda dekorativ turlarga ega.

Sigirquyruqdoshlar oilasining tabiatdagi tarqalishi . Sigirquyruqdoshlar oilasiga mansub o‘simliklar dunyo bo‘ylab keng tarqalgan bo‘lib, turli ekotizimlarda uchraydi. Ularning ekologik moslashuvchanligi ularni mo‘tadil, tropik, subtropik va qurg‘oqchil hududlarda yashashiga imkon beradi. Geografik tarqalishi. Shimoliy yarimshar – Eng ko‘p turlar Yevropa, Osiyo va Shimoliy Amerikada uchraydi, Janubiy yarimshar – Avstraliya, Janubiy Amerika va Afrika hududlarida ham ayrim vakillar mavjud, Orollar – Ba’zi turlari izolyatsiyalangan orol ekotizimlariga moslashgan.

Ekologik moslashuvchanligi bo‘yicha tarqalishi. Sigirquyruqdoshlar oilasi turli ekotizimlarga moslashgan: masalan:

- ✓ Mo‘tadil iqlim hududlari: Plantago major, Plantago lanceolata kabi turlar yo‘l chetlari, o‘tloqlar va dalalarda o‘sadi. Nam va serhosil tuproqlarga moslashgan.
- ✓ Tropik va subtropik mintaqalar: Veronica va Digitalis turkumlariga mansub o‘simliklar o‘rmonlarda, tog‘ etaklarida o‘sadi. Nam va iliq sharoitga moslashgan.

- ✓ Cho‘l va qurg‘oqchil hududlar: *Plantago ovata* (Indocho‘l sigirqyruq turi) kabi turlar qurg‘oqchil hududlarda uchraydi. Suvni tejash va mustahkam ildiz tizimiga ega.
- ✓ Alp va tog‘li hududlari. *Plantago alpina* kabi turlar sovuqqa bardoshli bo‘lib, tog‘larning yuqori qismlarida o‘sadi.
- ✓ Antropogen landshaftlar: Ko‘pchilik sigirqyruq turlari (masalan, *Plantago major*) yo‘l bo‘ylari, shaharlardagi ochiq joylar va ekin dalalarida uchraydi.

Xulosa: Sigirqyruqdoshlar oilasi morfologik va ekologik xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Ushbu oila avval mustaqil guruh sifatida qaralgan bo‘lsa-da, zamonaviy tadqiqotlar uni Labguldoshlar (*Lamiales*) tartibiga kiritdi. Ushbu oila vakillari *Plantago*, *Digitalis*, *Veronica*, *Antirrhinum* va *Linaria* kabi yirik jinslarni o‘z ichiga oladi. Ularning aksariyati dorivor, yem-xashak, dekorativ va ekologik jihatdan muhim hisoblanadi. Tarqalish jihatidan sigirqyruqdoshlar mo‘tadil, tropik, subtropik va qurg‘oqchil hududlarga moslashgan. Ular shamol, hayvonlar va inson faoliyati yordamida tez tarqalib, yo‘l bo‘ylari, ekin maydonlari, tog‘-otloqlari va cho‘l hududlarida uchraydi. Umuman olganda, sigirqyruqdoshlar oilasi nafaqat tabiiy ekotizimlarda, balki inson hayotida ham katta ahamiyatga ega bo‘lib, tibbiyot, qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilikda keng qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. У.ИРАТОВ, К.ЖУМАЕВ. Тошкент - 2003 (www.ziyouz.com kutubxonasi)
2. "Botanika. Yuksak o‘simliklar sistematikasi" – Muallif: Sh.J. Tojiboev.

Research Science and
Innovation House

